

ГЛОБАЛЛАШУВНИНГ ТИЛЛАР РИВОЖИГА ТАЪСИРИ**DOI: 10.5281/zenodo.11147612****Бозоров Мустафо Жабборович**

Фалсафа фанлари номзоди, доцент. Самарқанд давлат чет тиллар интитути,

Гуманитар фанлар ва ахборот технологиялар кафедраси

e-mail: martaba.m@rambler.ru

Аннотация. Ҳозирги даврдаги глобаллашув ходисаси инсоният цивилизацияси ривожланишининг асосий хусусиятларини белгилайди. У ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларига ва жумладан тил маконига ҳам таъсир қилади. Тилнинг глобаллашуви жараёнида ягона глобал тил тизими пайдо бўлмоқда. Глобаллашув даврида жаҳон тиллари минтақавий озчилик тилларидан кўра муҳимроқ бўлиб қолди. Бу глобаллашувнинг умумий тенденцияси билан боғлиқдир.

Аннотация. В современных условиях феномен глобализации определяет основные черты развития человеческой цивилизации. Оно затрагивает все сферы общественной жизни, в том числе и язык. В ходе глобализации языка появляется единая глобальная языковая система. В эпоху глобализации мировые языки стали важнее языков региональных меньшинств. Это связано с общей тенденцией глобализации.

Annotation. In modern conditions, the phenomenon of globalization determines the main features of the development of human civilization. It affects all spheres of public life, including language. In the course of language globalization, a single global language system emerges. In the era of globalization, world languages have become more important than the languages of regional minorities. This is due to the general trend of globalization.

Калит сўзлар. Глобаллашув, цивилизация, тил, коммуникация, макон, тафаккур, тил фалсафаси.

Ключевые слова. Глобализация, цивилизация, язык, коммуникация, пространство, мышление, философия языка.

Keywords. Globalization, civilization, language, communication, space, thinking, philosophy of language.

Бугунги кунда глобаллашув дунёда содир бўлаётган энг муҳим жараёнлардан биридир. Глобаллашув ҳодисаси инсоният цивилизацияси ривожланишининг асосий хусусиятларини белгиловчи энг муҳим омиллардан бири ҳисобланади. Глобаллашув ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларига таъсир қилганлиги ва жамият ҳаёти билан боғлиқ бўлганлиги учун ҳозирги даврнинг асосий муаммолари сирасига киради. Глобаллашув - бу турли мамлакатлар ва маданиятларни ягона ҳамжамиятга бирлаштирадиган жараёндир.

Глобаллашув халқаро алоқалар ва ахборот алмашинувининг кучайишига олиб келади, бу эса тил соҳасидаги ўзгаришларга сабаб бўлади. Тилнинг вужудга келиши инсон ҳаётининг маҳсулидир. Шунинг учун бутун инсониятни қамраб олган глобаллашув муаммоси умуман жамият ва ҳар бир шахсни қамраб оладиган лингвистик маконга таъсир қилади.

Тил ҳар бир шахснинг тафаккурини ифода этиш, дунёни билиш ва дунё ҳақидаги билимларни етказиш усулидир. Шунинг учун тил инсон фаолиятининг жуда муҳим соҳасидир. Чунки у ёки бу тил ҳамжамиятининг бутун тафаккури, маданияти тил орқали узатилиши мумкин. Айнан шунинг учун тилларни ўрганиш ва сақлаб қолиш, бу демак, жамоалар, уларнинг тарихи ва маданияти хилма-хиллигини тадқиқ қилиш ва асрашни аниқлатади.[1;352]. Тилнинг глобаллашуви - бу тил тизимининг барча шакллари ягона глобал тил тизимига айландиган жараёндир. Глобаллашув даврида ривожланаётган тил, албатта, бошқа тилларга нисбатан бир қатор афзалликларга эга бўлади. У кўп функцияли бўлиб, инсон фаолиятининг турли соҳаларига хизмат қилади. Глобаллашув даврида жаҳон тиллари минтақавий озчилик тилларидан кўра муҳимроқ бўлиб қолди. Одамлар бутун дунё бўйлаб бир-бирлари билан тил тўсиқларисиз мулоқот қилишни истайдилар, аммо халқаро алоқа тилларини билмасдан бунга эришиш

мумкин эмас. Миллати, яшаш жойи, мутахассислиги ва бошқа фарқларидан қатъий назар, ҳар бир киши мулоқот ва билиш тилини танлашда эркиндир. Бундай шароитда халқаро жаҳон тиллари бошқа тилларга нисбатан шубҳасиз устунликка эга эканлиги аён бўлади. Чунки улар дунё, объектив воқелик ва биринчи навбатда жамият, табиат, фан, техника ва технологиялар, ахлоқ, маънавият ҳақидаги билимларнинг бутун мажмуасини ва фалсафани тўлиқроқ акс эттирадilar.[2; 2]. Ҳозирги даврда тил соҳасидаги глобаллашув жараёни деярли фақат инглиз тилининг тарқалиши билан боғлиқдир. Ҳозирги даврда тил соҳасидаги глобаллашув жараёни деярли фақат инглиз тилининг тарқалиши билан боғлиқ. Унинг халқаро роли бошқа тиллардан анча устундир.[3;7]. Инглиз тилининг ривожланиши глобаллашув жараёнининг тақозоси ҳисобланади. Жаҳон иқтисодиётида интеграциялашув жараёнларини чуқурлаштириш, жаҳон ҳамжамияти билан мулоқот ва маданий қадриятларга киришни таъминлаш умумэътироф этилган халқаро тил бўлган инглиз тилининг глобал тарқалиши ва функционал қудратини кўтариш билан бирга амал ошади.[4; 371].

Бир томондан, тилнинг глобаллашуви муқаррар, чунки жамиятда яшовчи шахсни у ёки бу тарзда тушуниш учун ушбу жамиятдаги лингвистик ифодага мўлжал олади. Бошқа томондан, тилнинг глобаллашуви зарурият, чунки у ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий жараёнлар билан боғлиқдир. Тилларда ўзлаштирилган сўзларнинг сони лингвистик глобаллашувнинг муҳим белгисидир. Бундай сўзлар жуда кўп ва ҳар йили уларнинг тиллардаги улуши ўсиб бормоқда. Тиллар ўртасида янги сўзларни олиш муаммоси жуда долзарб ва ўрганиш учун қизиқарли, чунки ўзлаштириш уларнинг ривожланишидаги энг муҳим омиллардан биридир.

Тил ўрганиш объекти сифатида муҳим аҳамиятга эга. Унинг жамиятдаги алоҳида мавқеини тушуниш зарур. Бу шунинг учун зарурки, инсониятнинг тилсиз яшашини тасаввур қилиш мумкин эмас. Ҳамма жамиятларда тил инсониятнинг энг муҳим алоқа воситаси бўлиб келган ва келгусида ҳам шундай бўлиб қолади. Инсоннинг ҳайвонот оламидан фарқи, унинг тилга эгаллиги билан

белгиланади. Шунингдек, ҳамма даврларда халқ ва миллатлар ўз тилларини сақлаб қолиш ва уни бойитишга ҳаракат қилганлар. Ҳозирги шароитда тилнинг инсоният ҳаётидаги ўрни ва роли йилдан-йилга ортиб бораётганига шубҳа йўқ. Тил аста-секин инсон ҳаётининг асосий воситасига айланиб бормоқда. Тил инсоннинг саводхонлиги, малакаси, мантиқий фикрлаш кучи ва бошқаларни ўз нуқтаи назарининг тўғрилиги ва афзаллигига ишонтириш қобилиятини белгилайди.

Глобаллашувга хос хусусиятлардан бири шундан иборатки, у туфайли вужудга келган янги шароитда барча тиллар инсониятнинг умумий меросига айланади. Тилни мукаммал ўрганган ва уни дунёни англаш воситасига айлантирган ҳар бир кишига у самарали хизмат қилади. Глобаллашув тиллар ўртасидаги сиёсий, мафкуравий ва бошқа тўсиқларни йўқ қилди. Тил инсоният олдида ўзининг бутун хилма-хиллиги билан намоён бўлади. Канадалик маданиятшунос ва файласуф Маршалл Маклюэн глобаллашув, албатта, маданий интеграцияни келтириб чиқариши ва миллий тиллар, маданиятларга таъсир қилиш учун кучли воситага айланишини башорат қилган эди. [5; 124].

Баъзи тилларнинг барқарор бўлиши ва бошқаларининг йўқ бўлиб кетиши табиий жараёнدير. Бироқ, бирон бир тилга устунлик беришга сунъий мойиллик ва бошқа тилларни рад этиш тил хилма-хиллиги вазиятининг йўқолиши ва натижада тилни танлашда мураккаб ҳолатни келтириб чиқаради. Бироқ, баъзи тилларнинг глобаллашуви кўплаб бошқа тиллар ўз мавқеини йўқотишига олиб келиши мумкин. Бу жараённинг тарихий сабаблари, албатта, турли даврларда турлича бўлган. Агар инсоният мавжудлигининг дастлабки босқичларида моддий жиҳатдан ифодаланган омиллар катта рол ўйнаган бўлса, эндиликда эса номоддий характердаги биринчи омил - глобаллашувнинг умумий тенденцияси кучи ҳисобланади.

Тилнинг йўқ бўлиб кетиши муаммоси замонавий дунёда долзарб ҳисобланади. Айрим тиллардан фойдаланмаслик жараёни аввал ҳам кузатилган, аммо глобаллашув уни янада кучайтиради. Шу билан бирга, тадқиқотчилар

баъзи тилларнинг йўқ бўлиб кетиши мунтазам ва табиий жараён эканлигини ва йўқолиб кетиш хавфи остида турган тилларнинг амал қилишини сақлаб қолиш, шунингдек уларни қайд этиб бориш муҳим эканлигини таъкидламоқдалар. Ҳар бир тилнинг йўқолиши билан дунёга бошқача қараш, фикрлаш, билиш, мавжуд бўлиш ва ҳаракат қилиш учун яна бир имконият йўқолади.

Глобаллашув билан боғлиқ ҳолда дунё халқлари тиллари динамикасида сезиларли ўзгаришлар юз бермоқда. Халқ тили унинг миллий маданиятининг энг муҳим таркибий қисми бўлиб, у этнос шаклланиши билан бирга шаклланади. Бу эса унинг мавжудлиги шартидир. Шунинг учун, глобаллашув давридаги муаммоларни ўзини маданий намоён қилишнинг асосий воситаси – тилни ҳисобга олмасдан туриб ҳал қилиб бўлмайди. [6; 71]. Бу ҳодиса ҳақда тил фалсафаси тадқиқотчиси, профессор Қ.Хоназаров “Глобаллашув – мавжуд тилларга зарар етказишни ўз олдига умуман мақсад қилиб қўймайдиган объектив жараёндир. Бироқ у ўзининг тезлашиши ва кенгайиши билан тиллар тагидаги пойдеворга путур етказди, минглаб тиллар, энг аввало, кичик миллатлар, элатларнинг тиллари таянган асосни йўқотиб юборади, - деган фикрни билдирган. [7.]

Тил алоқа воситаси сифатида анъанавий равишда бутун жамият ҳолатининг асосий кўрсаткичларидан бири ҳисобланади, шунинг учун ижтимоий муносабатларнинг ҳар қандай ўзгариши биринчи навбатда мамлакатнинг лингвистик муҳитида ўзини намоён қилади. Халқ тили миллий маданиятнинг энг муҳим таркибий қисми бўлиб, у этник гуруҳнинг шаклланиши билан боғлиқ ва мавжудлик шартидир.

Тил тараққиёти фалсафа категорияси бўлиб, у билан келажакни башорат қилиш, эртага тил ва дунё билан нима бўлишини тушуниш мумкин бўлади. Тил ва тафаккур муносабатлари муаммоси фалсафанинг энг мураккаб ва долзарб масалаларидан биридир .

Муаммонинг мураккаблиги тафаккурнинг ҳам, тилнинг ҳам табиати мураккаблиги ва қарама-қаршилигидан келиб чиқади. Тафаккур ва тил

инсоннинг зарурий атрибутлари бўлиб, улар ижтимоий ва биологик хусусиятларни бирлаштиради. Ҳар бир тил маданият билан узвий боғлиқдир.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, жамиятсиз тил бўлмаганидек, тилсиз жамият ҳам бўлиши мумкин эмас. Жамиятнинг пайдо бўлиши ва тадрижий ривожланиши тил феномени билан узвий боғлиқдир. Бу боғлиқлик жамият ривожланишининг ҳар бир босқичида ўзига хос тарзда намоён бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Некипелова И.М. Глобализация языка: неизбежность или необходимость?// Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал), Modern Research of Social Problems, №3(47), 2015 ▪ www.sisp.nkras.ru.
2. Ханазаров К. Глобализация и перспективы языков. «Звезда Востока», 2010.
3. Алпатов В.М. Языковой аспект глобализации. // Язык в глобальном контексте: современная языковая ситуация как следствие процесса глобализации. 2018. № 2018.
4. Байтукаева А.Ш., Каутбаева С.Д. Глобализация и глобальный язык. // Вестник КазНУ. Серия международные отношения и международное право. №2(70) 2015.
5. Бессарабова И.С. Глобализация в современном мире. – СПб.: Библиотека, 2003.
6. Большеева Н.Н. Развитие языка в условиях глобализации: социально-философский аспект.: Дисс. ... канд. филос. наук. Красноярск, 2006.
7. <http://mytashkent.uz/2010/12/09/globalizatsiya-i-perspektivyi-yazyikov/>